
KRŠĆANSKE ETIKE

Tonči Matulić, Zagreb

UDK: 241 : 62

215 : 62

Izvorni znanstveni rad

Primljeno 6/2005.

Sažetak

Autor u članku sustavno propituje epistemološke, povijesno-filozofske i sociološke implikacije razvoja i primjene tehnike iz kršćanske perspektive, s posebnim naglaskom na kršćansko-etičke implikacije. U svrhu jasnijeg prepoznavanja biti izmijenjene epistemološke paradigme u tumačenju i razumijevanju tehnike, što uključuje tumačenje i razumijevanje tehničkih znanosti u cjelini, obrada teme u članku je metodološki raspoređena na pet susljednih dijelova. U prvom dijelu se propituju neke bitne značajke povijesne metamorfoze prirodnoznanstveno-tehničkog pothvata iz izvorišne kulturološke perspektive, tj. antičkog razumijevanja zbilje. U drugom se dijelu, a nasuprot antičkom kozmološkom redu, propituju unutarstvarničke implikacije Božje stvarateljske volje iz biblijsko-kršćanske perspektive. U trećem dijelu se propituje niz važnih aspekata novovjekovnih metamorfoza glede tumačenja i razumijevanja svijeta, čovjeka, prirode, etike, znanosti i tehnike. Time se kompletiraju takozvane povijesne metamorfoze u tumačenju i razumijevanju tehnike. U četvrtom dijelu se propituju neki aspekti filozofsko-etičke metamorfoze temeljnog shvaćanja odnosa između svrhe i sredstva, dok se u petom dijelu članka analiziraju neki aspekti socijalne metamorfoze uvjetovane zagrljajem ideje društvenog napretka u materijalističkom smislu koji je poduprt tehničkim ovladavanjem prirode, uključujući i čovjeka. U zadnjem, šestom dijelu članka daju se načelne natuknice o (pred)uvjetima za ostvarenje partnerskog dijaloga tehnike i kršćanske etike, s posebnim naglaskom na neke bitne teološke pred-postavke kršćanske etike bez čijeg jasnog priznanja nije moguće ni zamisliti ni provesti plodonosan i partnerski dijalog kršćanske etike i tehnike.

Ključne riječi: kozmos, narav, (bio)tehnika, prirodna znanost, metamorfoze, kršćanstvo, stvaranje, spasenje, kultura, dijalog, kršćanska etika.

UVOD

U ovom prinosu se svjesno ograničava tema na problem razvoja i primjene tehnike iz kršćanske perspektive, a ne tehničkih znanosti općenito. Naime, tema je izrazito kompleksna i višeslojna, jer je cjelokupna kulturološka i civilizacijska situacija našega sadašnjeg povijesnog trenutka bitno obilježena onim znanstveno-tehničkim. K tome, treba imati na umu neke činjenice. Naime, povijesna perspektiva ove teme otkriva jednoznačnu spregu prirodne znanosti i tehnike. Filozofska perspektiva otkriva postupnu uspostavu dominacije instrumentalnoga razuma u vrednovanjima svega specifično ljudskoga u čovjeku. Sociološka perspektiva otkriva jednoznačnu vladavinu ideje društvenog napretka u smislu povećanja materijalnog blagostanja pojedinaca i društva te poboljšanja kvalitete života, pri čemu glavnu riječ imaju individualistički, koristoljubivi i materijalistički kriteriji. Konačno, kršćanska, odnosno teološka perspektiva otkriva društveno prepoznatljiv gubitak smisla za transcendenciju putem postupnog i, dakako, progresivnog obračuna s biblijskim poimanjem svijeta, prirode i čovjeka kao djela Božjega stvaranja i spasenja. Imajući na umu takvo stanje stvari, dakle stanje koje se otkriva u ruhu "tiranije" prirodnoznanstvene racionalnosti, tehničke učinkovitosti, ekonomske koristoljubivosti i proračunatosti, a sve to začinjeno s nekritičkom socijalnom (hiper)osjetljivošću za materijalno blagostanje, kršćanstvo je sa svojom bitnom vjerskom i moralnom porukom usidrenom u biblijskom pojmu transcendencije neprestano prisiljavano na uzmicanje iz sfere javnoga i temeljnoga planiranja razvoja i primjene svega društveno relevantnoga, pa tako i tehnike i tehničkih znanosti. Priznanjem te činjenice kršćanska savjest se može, ali i mora vratiti samoj sebi u nastojanju da iznađe nove uvjete i mogućnosti prelaženja granice iz sadašnjega prevladavajućeg subjektivnog – privatnog – osjećaja u priželjkivano objektivno – javno – razumijevanje cjelokupne zbilje i planiranja društvenog napretka u svjetlu istine o svijetu, prirodi i čovjeku kao djelu Božjeg stvaranja i spasenja. Iza toga se krije smisao koji ima odlučujuću poruku za kršćansku savjest. Naime, ona mora najprije htjeti, a zatim i umjeti dovinuti se do sebi svojstvene svijesti o odgovornosti za svijet, prirodu i čovjeka u današnjim uvjetima vladavine prirodnoznanstvene racionalnosti, tehničke učinkovitosti, ekonomske proračunatosti i nekritičke socijalne (hiper)osjetljivosti za materijalno blagostanje. Drugim riječima, to znači da kršćanska savjest u današnjem prevladavajućem sekularističkom ozračju znanstveno-tehničke civilizacije i "kulture ljudskih prava" treba samokritički progovoriti i

djelovati iz dvostruke perspektive. Prvo, s obzirom na ideju društvenog napretka treba kritički progovoriti o utopiji sekularne eshatologije, tj. o uvjerenju koje se hrani imanentnom samodostatnošću da se konačna i istinska sreća dostojna čovjeka kao osobe može ostvariti isključivo pomoću planiranja i ostvarivanja sve većega materijalnog napretka i blagostanja. Drugo, s obzirom na ideju ljudskog djelovanja treba kritički progovoriti o utopiji sekularne soteriologije, tj. o uvjerenju koje se hrani imanentnom samodostatnošću da je konačni i istinski smisao svega specifično ljudskoga u čovjeku sadržan isključivo u mogućnostima i sklopovima tehničke učinkovitosti. Ukratko, zahtjevi i poruke kršćanske etike vis-à-vis razvoja i primjene tehnike, odnosno tehničkih znanosti smjeraju na opetovanu afirmaciju transcendencije kao nužne pretpostavke za ispravno i uravnoteženo tumačenje i razumijevanje cjelokupne imanentne zbilje, tj. svijeta, prirode i čovjeka u svjetlu biblijsko-kršćanske istine o stvaranju i spasenju po Bogu.

POVIJESNE METAMORFOZE PRIRODOZNASTVENO-TEHNIČKOG POTHVATA

Prirodne znanosti i tehnika čine jedno neraskidivo jedinstvo. Među njima vlada intimna sprega tako da ih više nije moguće ni misliti ni doživljavati odvojeno. Ta činjenica je uvjetovala, dakako, i uvjetuje radikalne promjene u teorijskoj i praktičkoj spoznaji svijeta, prirode i čovjeka. Drugi vatikanski koncil tu je činjenicu opisao ovim riječima: "Danas čovječanstvo proživljava novo razdoblje svoje povijesti, u kojem se duboke i brze promjene postupno proširuju na cijeli svijet."¹ Novo povijesno razdoblje obilježeno je čitavim nizom metamorfoza među kojima glavnu ulogu imaju one znanstveno-tehničke. Naime, "današnji nemir i promjene životnih prilika povezane su s dubljim preobražajem, tako da u obrazovanju sve veću važnost zadobivaju *matematičke, prirodoslovne i antropološke* znanosti, a na praktičnom području tehnika koja iz tih znanosti proistječe. Taj mentalitet pozitivnih znanosti oblikuje kulturu i način mišljenja drugačije nego u prošlosti."² U pozadini tih velikih promjena

¹ Drugi vatikanski koncil, *Pastoralna Konstitucija "Gaudium et spes" o Crkvi u suvremenom svijetu*, (7. prosinca 1965.), Dokumenti Drugoga vatikanskog koncila, IV. izdanje, Zagreb, 1986., br. 4, (dalje skraćeno GS).

² GS, br. 5 (emfaze su naše).

stoji novo poimanje moći, čije povijesno ishodište nalazimo u djelu *Instauratio magna* Francisa Bacona: "Stanje znanosti nije sretno i nije mnogo uznapredovalo; ljudskom se razumu mora otvoriti put posve drukčiji negoli je bio poznat do sada i moraju se pribaviti druga pomoćna sredstva, kako bi um mogao *najbolje iskoristiti svoje pravo na prirodu*."³ Ideja čovjekova "prava na prirodu", u smislu iskorištavanja prirode, bitno se oslanja na razumijevanje znanosti, odnosno znanja kao moći (*scientia potestas est*). Međutim, motiv tog povijesnog obrata bitno je teološki. To jasno potvrđuje posljednja misao druge knjige drugoga dijela *Novoga organona*: "Čovjek je naime zbog istočnoga grijeha otpao od stanja nedužnosti i od svoga gospodstva nad stvorenim stvarima. Međutim, oboje se može, barem djelomično, ponovno uspostaviti već u ovom životu. Prvo pomoću religije i vjere, drugo pomoću teknikâ i znanosti. Slijedom božanskoga prokletstva stvorenje nije posvema i zauvijek postalo buntovno: snagom one maksime 'u znoju lica svoga jest ćeš kruh svoj' (Post 3,19) posredstvom mnogih napora (dakako ne pomoću rasprava i beskorisnih magijskih obreda) konačno je prisiljen dati kruh čovjeku, to jest prisiljen je na korištenje ljudskoga života."⁴ Čovjekovu izvornu nedužnost, tj. nedužnost prije iskonskoga pada, već u ovome životu mogu dakle ponovno uspostaviti religija i vjera, dok izvorno gospodstvo nad stvorenim stvarima mogu ponovno uspostaviti tehnike i znanosti. Ovdje je manje važno u kolikoj mjeri one to zaista mogu ponovno uspostaviti. No, ako bi se izrečena misao uzela u njezinom izvornom naivnom smislu, tada bi zasigurno današnje napetosti između transcencije i imanentnosti otišle u drugi plan, a u prvi plan bi došlo načelno zadovoljstvo o nužnom priznanju kompetencija: duhovno-moralna dimenzija čovjeka bitno pripada odgovornosti religije; tjelesno-materijalna dimenzija čovjeka bitno pripada odgovornosti znanosti. Čovjek bi se s time u načelu mogao složiti ako bi posrijedi zaista bilo načelno razgraničenje kompetencija. Međutim, danas se uopće o tome ne radi, barem ne u kontekstu moderne kulture i znanstveno-tehničke civilizacije u kojima dominira vladavina prirodoznanstvene racionalnosti i tehničke učinkovitosti. Ta vladavina, jer ima apsolutne pretenzije,

³ F. Bacon, *Instauratio Magna – Velika obnova*: "Predgovor": *Novum Organum – Novi organon*, (V. D. Sonnenfeld, preveo), Naprijed, Zagreb, 1986., str. 3 (emfaza je naša).

⁴ F. Bacon, *Instauratio Magna: Pars Secunda: Novum Organum*, Liber II, § 52. Gore citirani hrvatski prijevod Baconova djela je neprimjeren, da ne kažem nepotpun, pa je ovdje donesen naš prijevod, koji se može konfrontirati s ranijim hrvatskim prijevodom (u: Naprijed, Zagreb, 1986., str. 270-271).

uvjetuje vladavinu monizma. Narav toga monizma je materijalizam, bilo da se pojavljuje u obliku tehnicizma (apsolutna vladavina tehnike) ili u obliku individualizma (apsolutna vladavina pojedinca). Do smisla te naravi može se doći analitičkim pristupom uz pomoć različitih, ali komplementarnih putova.

Prvo, "posljednjih 200 godina tehnika je bila pretpostavka i posljedica prirodne znanosti"⁵. Spregu tehnike i prirodne znanosti, stoga, valja iščitavati u optici njihove realne neodvojivosti. Jedna drugu uzajamno uvjetuje na način praktičkog omogućavanja. Iz povijesne perspektive to znači da je tehnika bila pretpostavka prirodne znanosti "jer se proširenje i produbljenje prirodne znanosti često može ostvariti samo usavršavanjem sredstava za promatranje"⁶. No, tehnika je ujedno posljedica prirodne znanosti "jer je tehničko iskorištavanje prirodnih znanosti uopće moguće tek na temelju iscrpnog poznavanja odgovarajućeg iskustvenog područja"⁷. Ta je intimna i realno neuklonjiva isprepletenost tehnike i prirodne znanosti uvjetovala radikalnu promjenu u čovjekovu odnosu prema prirodi, a u konačnici i prema samome sebi. Naime, "istodobno se čovjekov stav prema prirodi bio promijenio iz kontemplativnog u pragmatički. Nije nas više tako zanimalo pitanje kakva je priroda, nego smo radije pitali što se s njom može učiniti. Prirodna se znanost stoga pretvorila u tehniku"⁸. Ta je tvrdnja potpunu legitimaciju svoje istinitosti dobila upravo u uspostavi znanstveno-tehničke civilizacije, što nas dovodi do drugog puta u analitičkom pristupu naravi današnje vladavine monizma.

Drugo, napuštanje kontemplativnog pristupa zbilji uvjetovalo je uspostavu jednog drugog pristupa, koji je prekoračio granicu objektivne istine o zbilji te je zašao u sferu subjektivne istine o zbilji. To je prekoračivanje omogućeno radikalnim promjenama u tumačenju i razumijevanju svijeta i vremena, a svoju praktičku potvrdu zadobilo je upravo na polju prirodoznanstveno-tehničke djelatnosti. Pritom se treba ukratko prisjetiti kakvo je bilo poimanje prije tog povijesnog prekoračivanja. U antičkoj Grčkoj poredak zbilje mišljen je ovim redoslijedom: kozmologija ima primat pred poviješću;

⁵ W. Heisenberg, *Promjene u osnovama prirodne znanosti. Šest predavanja*, (M. Klepac, preveo), KruZak, Zagreb, 1998., str. 86. Istu misao također vidi u: W. Heisenberg, *Fizika i filozofija*, (S. Kutleša, preveo), KruZak, Zagreb, 1997., str. 152, 156 i 158.

⁶ W. Heisenberg, *Promjene u osnovama prirodne znanosti...*, nav. dj., str. 86.

⁷ W. Heisenberg, *Promjene u osnovama prirodne znanosti...*, nav. dj., str. 86.

⁸ W. Heisenberg, *Fizika i filozofija*, nav. dj., str. 158 (emfaze su naše).

teorija ima primat pred praksom; djelovanje ima primat pred činjenjem. To konkretno znači da u granicama grčke kozmologije nije postojala nikakva misaona mogućnost za uspostavu vladavine tehnike nad naravi, a iz današnje perspektive gledano, za uspostavu vladavine tehnike nad etikom. Za stare Grke narav, shvaćena kao kozmos (κόσμος), nije ni Božje stvorenje ni čovjekovo djelo, nego je u sebi vječna, dakle bez početka i bez kraja, te je stoga po sebi božanska (θεῖον) i cjelovita (χόλον). Posljedično, kozmos je mjera (*mensura/norma*) svega, jer kao božanska i cjelovita zbilja (θεῖον καὶ χόλον) posjeduje smisao (λόγος). Kozmički totalitet stoga isključuje pitanje o početku naravi. Štoviše, Aristotel takvo pitanje naziva smiješnim: "Rečeno je dakle što je narav, što je naravlju i prema naravi. A da narav jest, smiješno je pokušavati da se dokaže. Jer bjelodano je kako bivaju mnoga takva bića. A dokazivati bjelodanost s pomoću nebjelodanosti svojstvo je onoga tko ne može razlučiti ono po sebi spoznatljivo od onoga koje nije po sebi spoznatljivo."⁹ Tako su udareni temelji za tumačenje i razumijevanje cjelokupne zbilje u skladu s kozmičkim redom (κόσμος) koji posjeduje smisao (λόγος) i kao takav predstavlja mjeru svih stvari. Zadnja odnosna točka za određivanje smisla, stoga, nije neka određena stvarateljska volja, nego kozmički ritam čija uvijek živuća vatra, prema učenju Heraklita, pali se i gasi u skladu s naravi. Tako kozmički ritam uvjetuje uspostavu cikličkog vremena u skladu s kojim se sve pojavljuje i nestaje, pa stoga ni rađanje ni umiranje nisu plod određene stvarateljske volje, nego su izraz toga kozmičkoga ritma. Tako je uspostavljeno poimanje vremena kao vječnog vraćanja istoga. Tumačenje naravi i vremena kroz isijavanje kozmičkoga reda utrla je put statičkom razumijevanju prirode i kružnome poimanju vremena. Pritom je važno također naglasiti da zadnja instancija za razumijevanje čovjeka nije dana u njemu samome, niti u prirodi kao objektu njegove vladavine, nego je dana u kozmosu kao božanskom i cjelovitom poretku. Živjeti u skladu s naravi, označava temeljni etički zahtjev za usklađivanjem čovjekova života i djelovanja sa smislom (λόγος) koji sadržava samo kozmos.¹⁰ Sve to je onemogućilo stare Grke da kozmos shvate kao svijet, tj. kao učinak određene stvarateljske volje koja, nazivajući stvari njihovim pravim imenom, uspostavlja red (kozmos), a da vrijeme shvate kao povijest, tj. kao

⁹ Aristotel, *Fizika*, (T. Ladan, preveo), Globus – Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1988., knjiga II, 193a, 1-5, (emfaze u tekstu).

¹⁰ Usp. U. Galimberti, *Psiche e technè. L'uomo nell'età della tecnica*, Feltrinelli Editore, Milano, 2004., str. 281-282.

kontinuirano zbivanje koje ide svome kraju i ispunjenju (eshaton). Dakako, taj je nedostatak ispravljen biblijskom porukom o stvaranju i spasenju svijeta. No, prije toga valja se kratko zaustaviti na antičkom poimanju primata teorije pred praksom.

Budući da čovjek nije u stanju vladati naravljju, tehničko činjenje i etičko-političko djelovanje bitno spadaju na nepromjenjivi naravni poredak kojim čovjek ne može gospodariti, već ga može samo otkrivati. Tu činjenicu najbolje potvrđuje grčki pojam za istinu kao otkrivanje (ἀλήθεια) naravi (φύσις). Iz razmatranja i razmišljanja (θεορία; contemplatio) o naravi (φύσις) proizlaze spoznaje o ljudskom činjenju (τέχνη – ποίησις) i ljudskom djelovanju (πραξις – φρόνησις).¹¹ Međutim, teorija ima primat pred praksom ne zato što bi ljudska proizvodna (tehnička) djelatnost bila manje vrijedna, nego zato što se ispravnost ljudskog djelovanja (bilo tehničkog bilo etičko-političkog) ne može odrediti bez spoznaje nepromjenjivih zakona prirode (φύσις; narav). Spoznaja tih zakona je nužna za definiranje ispravnosti ljudskog djelovanja, dakako, svakog djelovanja, pa tako i tehničkog, odnosno proizvodnog. Međutim, ni tada tehničari nije omogućeno da zagospodari naravljju. Razlog tomu ne leži u nedostatno razvijenim tehničkim sredstvima u antičko doba, nego u poimanju same naravi. Ako je narav nepromjenjiva, a jest, onda je ona ujedno nesavladiva. Stoga je tehničko činjenje (τέχνη – ποίησις) ograničeno na jednu jedinu zadaću, naime, ono uklanja prepreke i tako oslobađa putove za odvijanje filozofskog života, koji je u antičko doba mišljen kao najviši oblik ljudskog djelovanja koje omogućuje razmatranje i razmišljanje (θεορία; contemplatio) o naravnome poretku u svrhu otkrivanja (ἀλήθεια) i definiranja pravila za ispravno činjenje (τέχνη – ποίησις) i ispravno djelovanje (πραξις – φρόνησις) u skladu s poretkom naravi (κατὰ φύσιν). Čovjek je stoga pozvan na razmatranje i razmišljanje o svome mjestu u kozmičkoj hijerarhiji zbilje, odakle crpi pravila za vlastito djelovanje u skladu sa spoznatom hijerarhijom.¹² To, dakako, ne daje za pravo da se misli kako antičko doba slabo vrednuje tehniku, odnosno tehničko činjenje i proizvodnju, nego samo upućuje na izvorno razumijevanje odnosa između teorije i prakse, tj. između spoznaje i djelovanja. Među njima postoji dvostruka intimna povezanost. Teorija je pretpostavka prakse. To potvrđuje stupnjevitu povezanost među njima. Praksa potvrđuje teoriju. To potvrđuje specifičnu povezanost među njima.

¹¹ Usp. Aristotel, *Nikomahova etika*, (T. Ladan, preveo), Globus – Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1988., knjiga I, 1094a, 4 i knjiga VI, 1139a-1145a.

¹² Usp. U. Galimberti, *Psiche e techne...*, nav. dj., str. 279-280.

Time se dolazi do antičkog razumijevanja primata djelovanja (etika) pred činjenjem (tehnika). Najprije treba istaknuti da tehnika i etika, dakako i politika, predstavljaju dva načina ljudskog djelovanja. Prvi način je tehnička proizvodnja (ποίησις) koja se odvija putem preoblikovanja prirode na način oponašanja različitih prirodnih procesa. Drugi način je praktičko djelovanje (πραξις) koje se odvija u skladu sa spoznatim svrhama (τέλος). Međutim, u oba slučaja narav (φύσις) predstavlja nepremostivu granicu ljudskom djelovanju i krajnji horizont za definiranje ispravnosti ljudskog djelovanja. Činjenje (proizvodnja) omogućuje da se nekoj materiji dade određena forma, kao kad stolar od komada drveta napravi vrata, ili da se omogući oslobađanje određenih mogućnosti iz naravi, kao kad liječnik potiče prirodne procese, stavljajući narav u drugi plan pomoću lijeka. U oba slučaja činjenje uključuje znanje (ἐπιστήμη) i mogućnost (δύναμις), kao dva konstitutivna elementa tehnike koja, pošto su spoznata pravila prirodnih procesa, može intervenirati na način proizvodnje putem njihova oponašanja ili poticanja. Nasuprot tome djelovanje (πραξις) određuje smjer činjenju, tj. istražuje što među mnogim mogućnostima činjenja treba učiniti u skladu s naravi. Djelovanje sa svoje strane mora biti razborito/mudro (φρόνησις), a takvo je samo onda kada odgovara zahtjevu dobrog djelovanja. Dobro se djelovanje, pak, utvrđuje pomoću spoznaje svrhe djelovanja koja uvijek treba biti u skladu sa zahtjevom naravi (κατὰ φύσιν).

Sintetički prikaz svih bitnih elemenata antičkog poimanja zbilje podastire na uvid logičku strukturu smisla primata kozmologije pred poviješću, teorije pred praksom i djelovanja (etika, politika) pred činjenjem (tehnika, proizvodnja). Da se razumijemo: u suvremenoj znanstveno-tehničkoj civilizaciji više nije na snazi antičko tumačenje i razumijevanje odnosa među spomenutim korelatima. Međutim, kako je spomenuta civilizacija uspostavljena tek u posljednja dva stoljeća, nameće se zahtjev da se, makar u sintetičkom obliku, iznesu neki elementi kršćanskog tumačenja i razumijevanja zbilje, jer je upravo na tlu "kršćanske civilizacije" uspostavljena moderna znanstveno-tehnička civilizacija.¹³ Osim

---

¹³ Strpljivim čitanjem naprijed predloženih triju studija moguće je dosegnuti smisao iznesene tvrdnje. Najprije navodimo dvije studije domaćeg autora: (1) usp. V. Bajsić, *Evolucionizam unutar kršćanske slike svijeta*, u: Bogoslovska smotra, 37 (1967), br. 1-2, str. 97-106, Isto je ponovno objavljeno u: V. Bajsić, *Granična pitanja religije i znanosti. Studije i članci*, (S. Kušar, prir.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1998., str. 149-160; (2) usp. V. Bajsić, *Izazov prirodoznanstvene civilizacije*, u: Bogoslovska smotra, 55 (1985), br. 3-4,

toga, može se nekome učiniti pretjeranom tvrdnja da je upravo biblijsko, tj. judeo-kršćansko tumačenje i razumijevanje zbilje omogućilo uspostavu moderne znanstveno-tehničke civilizacije. To nipošto nije problematična tvrdnja. No, ono što je danas postalo problematično, jest činjenica da je moderna znanstveno-tehnička civilizacija preuzela biblijsko-kršćanske ideje svijeta, vremena i napretka, dakako, uz prethodno ispražnjavanje njihova izvornoga smisla s obzirom na bitan odnos prema transcendentnome Bogu, a potom naknadno isključivo materijalističko tumačenje s obzirom na bitan odnos, ovaj put evidentno ne više prema transcendentnome Bogu, nego prema imanentnome svijetu i njegovoj raspoloživosti za tehničko iskorištavanje. Tehničko iskorištavanje svijeta kao takvo nije problematično. Ono nije bilo problematično ni za antičko doba, a vidjet će se da nije problematično ni sa stajališta kršćanske teologije i etike. Ono što je problematično u tome, jesu dva obilježja moderne znanstveno-tehničke civilizacije koja su međusobno intimno povezana i odnose se međusobno prema načelu uzajamnog uvjetovanja. Prvo, današnje doba se otkriva u ruhu vladavine ideologije tehnicizma koja je izravno podržavana materijalističkom vizijom svijeta i čovjeka.¹⁴ Drugo, a upravo zbog prvoga, današnje doba sve se više otkriva, makar putem nevidljive i nečujne snage, u ruhu nietzscheovskog pojma aktivnog nihilizma koji svoju maksimalnu snagu doseže upravo zbog nasilničke snage uništavanja. Ta uništavajuća snaga tehnike gotovo je pa "apsolutna", budući da je već sada bjelodano da je tehnička moć koju posjeduje današnji čovjek u stanju izbrisati s lica Zemlje čitavo čovječanstvo.¹⁵ Pred tom zastrašujućom konstatacijom zastaje pamet, pa je stoga vrijedno istražiti njezine uzroke. No, da bi se shvatio krajnji smisao izrečene tvrdnje, a zajedno time probudila svijest o odgovarajućoj odgovornosti, potrebno je nakratko vratiti se biblijsko-kršćanskom tumačenju i razumijevanju zbilje unutar "kršćanske civilizacije" koja je prethodila modernoj znanstveno-tehničkoj civilizaciji.

---

str. 346-359, Isto je ponovno objavljeno u: V. Bajsić, *Granična pitanja religije i znanosti*, nav. dj., str. 265-280. Zatim navodimo jednu studiju njemačkog autora: usp. J. Werbeck, *Scienza europea e spirito del cristianesimo*, u: *Il Regno-attualità*, 22/2003., str. 773-779.

¹⁴ Sintetički prikaz vladavine ideologije tehnicizma u kontekstu medicinske znanosti i medicinske prakse vidi u: usp. T. Matulić, *Bioetičko tematiziranje ljudskog umiranja: umiranje u procjepu medicinskog tehnicizma i ontoantropološkog "personizma"*, u: *Crkva u svijetu*, 40 (2005), br. 1, str. 29-62.

¹⁵ Usp. K. Galimberti, *Il nichilismo attivo e la sua connessione con la volontà di potenza*, u: K. Galimberti, Nietzsche, Feltrinelli, Milano, 2000., poglavlje VII.

BOŽJA STVARATELJSKA VOLJA I NJEZINE UNUTARSVJETSKE
IMPLIKACIJE

Nasuprot iznesenom sintetičkom prikazu antičkog tumačenja i razumijevanja zbilje, stoji biblijsko, koje već na prvoj stranici govori o aktivnoj stvarateljskoj volji koja slobodno i neposredno stvara svijet i čovjeka,¹⁶ stavljajući time konačan pečat neistine na svaku ideju demiurškog podrijetla i postanka svijeta i čovjeka. Biblija, naime, daje svjedočanstvo o Bogu Stvoritelju svijeta i čovjeka. Biblijska vjera u Boga Stvoritelja postavlja konačnu radikalnu razliku između antičkoga i kršćanskog tumačenja i razumijevanja zbilje. No, pritom je važno imati na umu činjenicu da se kršćanstvo u mnogim svojim filozofskim i teološkim postavkama hrani(lo) helenističkom, a dakako i rimskom, kulturom te ih stoga niti može niti smije zapostavljati u daljnjim susretima s drugim kulturama,¹⁷ pa tako ni u susretu s modernom kulturom.¹⁸ To međutim nipošto ne znači da su se radikalna novost i povijesna originalnost biblijske vjere skrivale već u helenističkoj i rimskoj kulturi i misli, nego samo znači da se kršćansko posredovanje biblijske vjere odvijalo uz pomoć helenističkoga i rimskog načina mišljenja i izražavanja, a ta je povijesna činjenica omogućila *inkulturaciju* kršćanstva u helenističku i rimsku misao i kulturu. Tako postaje jasnom činjenica zbog koje zapadnu civilizaciju ne bi uopće bilo moguće shvatiti, dakako u svakom pogledu, bez konstitutivnog tropleta: helenistička filozofija, rimsko pravo i državno uređenje, judeo-kršćanska vjera. Upravo zbog toga valja poraditi na definiciji dužne odgovornosti spram stanja današnje znanstveno-tehničke civilizacije, koja svoj nastanak i razvoj ima upravo u zapadnome svijetu. Njezin odnos prema kršćanstvu stoga nije moguće ni zanijekati ni preskočiti. No, činjenica jest da se ta ista civilizacija, u svojim bitnim postavkama i djelovanjima, praktički udaljila od kršćanstva, dakako, pritom pokravši od njega ideje svijeta, vremena i napretka. Kršćanstvo u tumačenju i razumijevanju svijeta polazi od biblijskog nauka o Božjoj stvarateljskoj volji koja zahvaćajući slobodnim činom, *od-lučuje* i *raz-dvaja* (lat. *se-paratio*), razdvajajući *u-ređuje* i *na-ređuje* (lat. *or-dinatio*), a uređivanjem *de-finira* (lat. *de-finitio*) i na taj način

---

¹⁶ Usp. Post 1-2.

¹⁷ Usp. Ivan Pavao II, *Fides et ratio – Vjera i razum*, (14. rujna 1998.). Enciklika o odnosu vjere i razuma, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999., br. 72, a sustavno i opširnije br. 36-48.

¹⁸ Usp. GS, br. 53-62.

određuje svrhu (lat. *finis*). Primjerice, Božja stvarateljska volja razdvaja noć od dana, uređujući time tijek vremena, definirajući istom tamu kao noć, a svjetlost kao dan.¹⁹ Bog slobodnim činom stvaranja poziva stvari da budu, tj. poziva ih u stanje bivstvovanja. Razlikovanje stvari, dakle, događa se posredstvom čina uređivanja, a uređivanje omogućuje njihovo definiranje, u smislu njihova imenovanja, kojim činom se određuje njihova svrha. Svaka stvar je nazvana njezinim pravim imenom, u kojem je činu imenovanja već sadržano posjedovanje. Naime, sve stvari, sav svijet, sav svemir, čitavo čovječanstvo, sve to pripada jedino Bogu, kao njihovu tvorcu i uzdržitelju. Biblijska vjera u Božju stvarateljsku volju, dakle, sadrži poruku o nastanku, postanku i rođenju svijeta kao veličanstvenom učinku Božje volje koja činom stvaranja poziva svijet u bivstvovanje, dajući mu time smisao i svrhu, jer se upravo u tom sastoji bit Božjeg stvaranja. Biblijska vjera u Božju stvarateljsku volju, stoga, predstavlja konačno rješenje zagonetke o podrijetlu i nastanku svijeta. Naime, svijet po svojem ontološkom određenju spada u red stvorenja. Svijet nije Bog. Kao takav, svijet od početka do konca očituje Božju slavu. Biblijska vjera, međutim, ne bi bila relevantna da je propustila istaknuti Božju odluku, uredbu i definiciju samoga čovjeka. Štoviše, biblijska vjera izvorno se otkriva kao Božja briga za čovjeka kao stvorenje. Svijet bez čovjeka ne bi bio svijet, a sasvim je svejedno što bi drugo bez čovjeka mogao biti. "Sveto pismo, naime, uči da je čovjek stvoren 'na sliku Božju', sposoban da spozna i ljubi svoga Stvoritelja, da je od njega postavljen za gospodara nad svim zemaljskim stvorenjima (usp. Post 1,26; Mudr 2,23), da njima upravlja i njima se služi slaveći Boga."²⁰ Ta zgusnuta tvrdnja sadrži temeljnu biblijsku poruku o smislu i svrsi podrijetla, nastanka i mjesta čovjeka u svijetu. Prvo, čovjek je stvorenje, dakle čovjek nije Bog. Drugo, čovjek je stvoren na sliku Božju (*homo imago Dei*), dakle čovjek nije tek dvonožna životinja koja misli. Treće, čovjek je sposoban uspostaviti odnos s Bogom, dakle, čovjek kao takav nije zatvoren transcendenciji. Četvrto, položaj čovjeka u svijetu je jedinstven, jer je on postavljen za gospodara i upravitelja stvorenjima, dakle on je ontološki drugačiji od ostalih stvorenja. Peto, čovjek svojim istinskim poslanjem u svijetu pronosi Božju slavu, dakle čovjek je već kao stvorenje odraz slave Božje u svijetu (*gloria Dei homo vivens*). Čovjek, stoga, već samim činom

¹⁹ Usp. Post 1, 5.

²⁰ GS, br. 12.

Božjega stvaranja biva obdaren statusom neprocjenjivoga, dotično apsolutnoga dostojanstva, čiju punu afirmaciju i vitalnost otkriva upravo u savjesti. "U dubini savjesti čovjek otkriva zakon koji on sam sebi ne daje, ali kojemu se mora pokoravati."²¹ Jer, "čovjek, naime, ima u srcu zakon što mu ga je Bog upisao. U pokoravanju tom zakonu jest isto čovjekovo dostojanstvo, i po tom zakonu će mu se suditi."²² Moralna savjest u čovjeku, koja je u kršćanstvu shvaćena kao mjesto intimne komunikacije s Bogom, predstavlja jezgru njegova ljudskog dostojanstva i transcendentne bogosličnosti. Kršćanstvo, stoga, istovremeno dok čovjeka shvaća i tumači kao bogoslično biće, upravo zbog toga shvaća ga i tumači kao stvarni vrhunac i središte čitavoga stvorenja. Po tome je čovjek uistinu Božji glasnik u svijetu, tj. branitelj i promicatelj "Božjih prava" u svijetu, bez kojih ni svijet ni čovjek ne mogu potvrditi sebe u onome što doista jesu – stvorenje na slavu Božju. Međutim, budući da je čovjek ranjen grijehom, on u samome sebi doživljava mnoge podijeljenosti i teške razdore. Zbog toga život pojedinaca i skupina pruža sliku borbe, dakako dramatične i iscrpljujuće, između dobra i zla, istine i laži, svjetla i tame, pravde i nepravde.²³ Kršćanstvo se, međutim, ne zaustavlja samo na konstataciji takvog činjeničnog stanja, koje je uostalom poznato svim ljudima kao racionalnim bićima. Kršćanstvo, naprotiv, posreduje rješenje tog problema u povijesno ostvarenom otkupljenju i spasenju. "Misterij čovjeka postaje jasan jedino u misteriju utjelovljene Riječi. Adam, prvi čovjek, bio je naime slika onoga koji je imao doći, Krista Gospodina. Krist, novi Adam, objavljujući misterij Oca i njegove ljubavi, *potpuno otkriva i čovjeka njemu samome te mu objavljuje uzvišenost njegova poziva.*"²⁴ Dakle, zagonetka zvana čovjek konačno je i definitivno odgonetnuta u osobi Isusa Krista. To je temeljna istina kršćanske vjere. Zbog toga svakom povijesnom obliku humanizma u susretu s kršćanstvom slijedi kritika vjerodostojnosti i vjerodostojna kritika.

Prethodne misli svoje krajnje uporište imaju u kršćanskom događanju povijesti spasenja koje najprije nadilazi antički pojam kozmosa i uvodi pojam svijeta kao Božjega stvorenja i mjesta obitavališta čovjeka nakon izričitog neposluha prema Bogu, svome Stvoritelju, a potom nadilazi antičko poimanje vremena kao vječno

---

²¹ GS, br. 16.

²² GS, br. 16.

²³ Usp. GS, br. 13.

²⁴ GS, br. 22 (emfaza je naša).

vraćanje istoga u skladu s kozmičkim mijenama, i uvodi pojam vremena kao povijesti, upravo povijesti spasenja. S druge pak strane, grijeh koji je u svijet ušao snagom slobodne odluke prvobitnoga čovjeka protiv Boga, prerasta granice čovjekovih mogućnosti davanja zadovoljštine Bogu. Zbog toga svijet postaje pozornica na kojoj se događa povijest spasenja, tj. povijest koja započinje Božjim milosnim zahvatom u povijest čovječanstva, nudeći svima svoje spasenje, koje je jednom zauvijek izvršeno u Kristovom djelu otkupljenja. U kontekstu biblijske vjere antički pojam kozmosa, kao vječna i božanska zbilja, prerasta u vremeniti tijek zbivanja (*saeculum*), tj. u vremeniti svijet koji ima svoj početak i svoj kraj, dakle sasvim obrnuto od grčkog poimanja kozmosa, te je, kao takav, svijet bitno određen vremenom trajanja od časa stvaranja preko čina otkupljenja do časa definitivnog ispunjenja (εσχατόων). Povijest spasenja o kojoj svjedoči Biblija najprije se otkriva kao povijest iščekivanja i priprave (SZ), zatim kao povijest ispunjenja u Isusu Kristu (NZ), a potom kao otkupljena povijest (Crkva) koja ide prema konačnom dovršenju u eshatološkom događaju (παρουσία). Unutar povijesti spasenja, stoga, ideja svijeta ne sadrži atribut božanskoga (θεϊόν) i cjelovitoga (χόλον), poput grčke ideje kozmosa, nego posjeduje atribut vremenitosti i napetosti prema Bogu. Kršćanstvo ukorijenjeno u biblijskoj vjeri, posljedično, uspostavlja odnos između svijeta (*narav*) i povijesti (*zbivanje*) drugačiji od starogrčkog odnosa između kozmosa i naravi. Već je rečeno da je svijet proizvod Božjeg čina stvaranja. Povijest je, pak, pozornica na kojoj se događa Božje spasenje čovječanstva. Kršćanstvo, stoga, razmišlja na način odnosa između teologije stvaranja (*gratia supponit naturam*) i teologije spasenja (*gratia non destruit sed perficit naturam*). Povijest spasenja, stoga, ne podrazumijeva ni nadomještanje ni ukidanje postojećega, već stvorenoga svijeta, nego bitno podrazumijeva otkupljenje toga svijeta koji se zbog grijeha okrenuo protiv Boga te se otuđio od Njega. U tom se kontekstu, dakle, radi o poimanju svijeta i povijesti kao o specifično judeo-kršćanskom događaju pomoću kojega kršćanin razlikuje vrijeme na prije i poslije Krista. No, nije samo kršćanin, nego je i čitav zapadni svijet razvio jednu specifičnu povijesnu svijest, za razliku od starogrčke kozmičke svijesti, koja je obilježena trajnom napetošću između svetoga i profanoga, između vjere i razuma, između teologije i filozofije, između religije i znanosti. Zbog toga se povijesni proces sekularizacije, koji se već danas u nekim segmentima otkriva u ruhu krajnjeg sekularizma, neprestano mjeri u odnosu na ono sveto (religiozno, vjersko), budući da samo njemu pripada početak i svršetak, stvaranje i spasenje, povijest kao prošlost i eshatologija

kao budućnost. Odatle kršćanstvo može tvrditi da je isključivo Bog apsolutni Gospodar svijeta i povijesti, kao i svega što u njih spada, dakle i čovjeka i života. On je, naime, Alfa i Omega.

RADIKALNE NOVOVJEKOVNE METAMORFOZE

Sintetički, iako opet nepotpuni, prikaz kršćanskog poimanja svijeta (*saeculum*), povijesti (*oeconomia salutis*) i napretka (*eshatologija*) daje načelnu mogućnost pristupa novovjekovnom razumijevanju, no u ovom slučaju, emancipacije – osamostaljenja svijeta (*sekularizacija*), dotično i osamostaljenja čovjeka (*autonomija*), zatim osamostaljenja povijesti (*relativizam*) i osamostaljenja napretka (*totalitarizam*). Naravno, pretjerano je očekivati da se u jednom prinosu dade iscrpan prikaz problematike. Dovoljno je u nastavku ukazati na neke načelne postavke. To će sasvim dostajati za upoznavanje s povijesnim prekidom sa srednjovjekovnim poimanjem poretka stvarnosti, tj. s dominantnom idejom Božjega gospodstva nad svijetom i poviješću. Također može služiti za upoznavanje s povijesnom dinamikom procesa sekularizacije koja svoju punu afirmaciju doživljava upravo na tlu suvremene znanstveno-tehničke civilizacije i unutar zakonitosti koje podržavaju takvu civilizaciju.

Uspostava novovjekovnog poimanja stvarnosti duguje dvjema uzajamno uvjetovanim povijesnim procesima. Prvo, je osamostaljenje – emancipacija – filozofije od kršćanske teologije s naslova opravdane autonomije uma. Drugi, je proces osamostaljenja – emancipacije – ljudske djelatnosti u svijetu od kršćanske etike s naslova opravdane autonomije svijeta. Oba procesa tiču se zapravo radikalne promjene u poimanju čovjeka, ali i svijeta. Naime, riječ je o uspostavi kulturne, društvene, etičke i političke autonomije čovjeka, odnosno emancipacije čovjeka od teološkoga, tj. kršćanskog tumačenja i razumijevanja poretka cjelokupne stvarnosti.²⁵ Kompleks povijesnog

---

²⁵ Usp. R. Guardini, *Das Ende der Neuzeit. Ein Versuch zur Orientierung*, Katholische Akademie in Bayern, München, 1984., (hrv. prijevod: R. Guardini, Konac novoga vijeka, B. Perić, preveo, Verbum, Split, 2002., str. 33-52). S obzirom na novovjekovni razvoj prirodnih znanosti, dotično na njihovo metodološko osamostaljivanje vidi: V. Bajsić, *Filozofski korijeni prirodnih znanosti*, u: J. Rožmarić (ur.), *Filozofija u susret teologiji*. Radovi simpozija Filozofsko-teološkog instituta Družbe Isusove, održanog u Zagrebu, 11.-12. prosinca 1987., prigodom 50. obljetnice Filozofskog studija, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 1989., str. 153-168, Isto je ponovno objavljeno u: V. Bajsić, *Granična pitanja religije i znanosti*, nav. dj., str. 249-264.

procesa emancipacije zanima nas ovdje pod vidom razvoja i primjene tehnike, dakle pod vidom stvaranja povijesnih, filozofskih i prirodoznanstvenih pretpostavki za kasniju uspostavu znanstveno-tehničke civilizacije. U tom kontekstu mogu se istražiti neki bitni elementi koji su omogućili spomenute emancipacijske procese.

Na početku novovjekovne ere susrećemo se s idejom koja tvrdi da zakoni prirode (*leges naturae*) zapravo odražavaju božanske ideje. Neposredni zagovornici te ideje bili su F. Bacon,²⁶ začetnik ideje o znanju kao moći i modernog prirodoznanstveno-tehničkog napretka, R. Descartes,²⁷ začetnik moderne filozofije i autonomije uma, i G. Galilei,²⁸ začetnik matematičko-geometrijske metode modernih prirodnih znanosti. "Nije nimalo čudno što se pokazalo da se baš matematičari osobito zanimaju za bezuvjetnu, apsolutnu izvjesnost na području života i znanja. (...). Izvjesnost matematike, koja isključuje svaku dvojbu, u novome je vijeku postala čežnjom svih filozofa. Taj je novi ideal spoznaje uveo novo razdoblje, razdoblje računa, eksperimenta, metode, egzaktnih prirodnih znanosti."²⁹ Dakle, spomenuti mislioci stoje na samom početku nove povijesne epohe, koja će polako, postupno i uporno raditi ne samo na demoliranju srednjovjekovne – kršćanske – slike svijeta i čovjeka nego istodobno i na uspostavi nove – tehničko-pragmatičke – slike svijeta i čovjeka. Dakle, ako zakoni prirode sadržavaju/izražavaju božanske ideje, onda ne postoji drugi put za približavanje Bogu i prilagođavanje Njegovoj volji osim na način otkrivanja tih zakona. Međutim, taj put nije poznat napamet. Njega tek treba izgraditi uz pomoć sredstava za istraživanje, a glavno sredstvo koje stoji na tom putu jest broj, odnosno matematička anticipacija posredstvom mehaničkih simulacija, predviđanja i egzekucija. Ono što je otada postala glavna preokupacija filozofa, prirodoznanstvenika i inženjera bilo je svođenje (*reductio*) prirode (*natura*) na anticipiranu matematičku shemu (μάθημα), koja je zauzela mjesto jedinog prikladnog sredstva za istraživanje i gospodarenje – ovladavanje

²⁶ Usp. F. Bacon, *Instauratio Magna – Velika obnova. Novum Organum – Novi organon*, nav. dj.

²⁷ Usp. R. Descartes, *Discours de la méthode pour bien conduire la raison, et chercher la vérité dans les sciences. Plus la dioptrique, les météores et la géométrie, qui sont des essais de cette méthode*, Leyden, 1637.

²⁸ Usp. [G. Galilei], A. Favaro (ur.), *Le Opere di Galileo Galilei*, voll. I-XX, Edizione Nazionale, Firenze, 1890.-1909.

²⁹ H. Küng, *Postoji li Bog? Odgovor na pitanje o Bogu u novome vijeku*, (T. Stamać, prevela), Naprijed, Zagreb, 1987., str. 13.

– prirodom.³⁰ Posljedično, umjesto grčko-antičkog pojma istine kao otkrivanje (ἀλήθεια) naravi (φύσις) koje se događa putem razmatranja i razmišljanja (θεορία; *contemplatio*) o naravnome poretku u svrhu definiranja pravila za ispravno činjenje (τέχνη – ποίησις) i ispravno djelovanje (πραξις – φρόνησις) u skladu s poretkom naravi (κατὰ φύσιν), zatim umjesto kršćanskog razumijevanja istine kao odraza Božjeg sveznanja (sv. Toma) ili Božje svemogućće volje (sv. Augustin) s kojima se čovjek treba uskladiti, analogno pojmu istine kao usklađivanja intelekta i stvari (*adaequatio rei et intellectus*), dakle umjesto tih dvaju pojmova istine nadošao je treći matematički pojam istine. U prilog tome dovoljno je spomenuti B. Spinozu i naslov njegova djela *Ethica ordine geometrico demonstrata*.³¹ “Razlog ove krize pronalazi se u krizi razuma. Od djelatnog razuma, dakle onoga koji traži istinu, nametnuo se funkcionalni razum, dakle onaj koji je podređen podražajima vanjskih faktora tog procesa.”³² Toliko o uspostavi novih mogućnosti spoznaje istine.

Apsolutiziranje broja, tj. matematičko-geometrijske metode u znanstvenim istraživanjima otvorilo je širom vrata eksperimentu (*experimentum*) kao znanstveno postavljenom pokusu uz pomoć tehnički stvorenih uvjeta koji omogućavaju praćenje pojedine pojave koja se ispituje pod točno određenim uvjetima ili izazivanje te iste pojave uz ponavljanje tih istih tehničkih uvjeta. Međutim, nova eksperimentalno-matematička metoda relevantna je ne samo glede tehničko-materijalnih nego i glede metafizičko-duhovnih implikacija istine. Naime, odsad je postupno započela hegemonija istine kao proizvoda tehničkog eksperimenta. Za novovjekovnoga znanstvenika istina više nije odraz ni naravnoga poretka (*kozmos*) ni Božje stvarateljske volje (*svijet*), nego matematički red kojim čovjek objašnjava prirodu uz pomoć anticipacijskih hipoteza. Drugim riječima, ni starogrčki pojam naravi ni kršćanski pojam stvorenja više nisu norma s kojom se ljudsko znanje treba uskladiti (*adaequatio*), već ljudsko znanje postaje norma na čije “podražaje” narav (*priroda*) treba odgovoriti. Ovdje svjedočimo povijesnom

³⁰ Opširnije o tome vidi u: U. Galimberti, *Psiche e techne...*, nav. dj., str. 305-311.

³¹ Usp. B. Spinoza, *Ethica ordine geometrico demonstrata* (posthumno objavljena 1667.), (tal. prijevod: B. Spinoza, *Etica dimostrata secondo l'ordine geometrico*, Boringhieri, Torino, 1959.).

³² S. Palumbieri, *Pluralismo antropologico e approccio etico*, u: P. Carloti (ur.), *Quale filosofia in teologia morale? Problemi, prospettive e proposte*. Atti del Seminario di studio, tenutosi alla Facoltà di Teologia – Istituto di Teologia Dogmatica dell'Università Pontificia Salesiana, Roma, 14-15 marzo 2003., Libreria Ateneo Salesiano, Roma, 2003., str. 17.

obratu: rađa se čovjek kao subjekt predodžbe, a narav (priroda; ili teološki: stvorenje) kao predstavljeni objekt.³³ M. Heidegger u spomenutom obratu prepoznaje modernu epohu za koju kaže da je ona "vrijeme slike svijeta" (*die Zeit des Weltbildes*).³⁴ U tom kontekstu narav može biti nešto samo ako je objekt ili samo ako je stavljena nasuprot (*ob-jectus*, *Gegen-stand*) subjektu čija aktivnost se sastoji u pred-stavljanju (*vor-stellen*) objekta. U temelju te manifestacije ne stoji više izvorno očitovanje naravi, nego stoji čovjekov matematički projekt otkriven mentalnom anticipacijom mišljenja (*cogito*) koje, postavljajući uvjete načinima predočavanja naravi, ovu potonju rješava u vlastitim predodžbama. Zbog toga postaje koliko simptomatično toliko logično, dakako, s obzirom na iznesenu analizu, da sve što je tehnički izvedivo, hoće se ujedno nametnuti kao etički moguće i dopustivo. Toliko o uspostavi novih mogućnosti spoznaje naravi (prirode; ili teološki: stvorenja).

Na krilima povijesnih obrata u tumačenju i razumijevanju istine i naravi dogodio se obrat čovjeka, jer je upravo on definitivno postao mjesto istine. Izvorni pojmovi istine kao otkrivanje (*ἀλήθεια*) i kao usklađivanje (*adaequatio*) nadomješteni su kartezijanskim pojmom "subjektivne sigurnosti" (*certitude*), koja u najradikalnijem obliku izražava konačno usisavanje naravi u planiranje ljudske subjektivnosti. Protagorin aksiom *ἄνθρωπος μέτρον πάντων* (lat. *homo mensura omnium rerum*) ili "čovjek je mjera svih stvari", ako se držimo Heideggerove interpretacije, u starogrčkom svijetu je nepoznat, odnosno nema osobite važnosti, jer ne sadrži subjektivnu težinu, dok upravo u novome vijeku zadobiva istinsko subjektivističko punjenje. Naime, svođenjem (*reductio*) naravnih bića na objekte za potrebe subjekta, otvorena je nova epoha svođenja svijeta na subjektivnu sliku (*die Zeit des Weltbildes*), pri čemu "'slika' ovdje ne znači nešto poput oponašanja, nego ono što je uključeno u izričaju: imati jednu čvrstu ideju (Bild), odlučiti se o nečemu. To znači: stvar je onakva kakvom je mi vidimo."³⁵ Moderni čovjek posve se fiksirao na svođenje naravi na vlastite predodžbe, na vlastite slike. Takozvana kartezijanska predodžba, kao matematičko predočavanje naravi (*prirode*), poprimila je razmjere povijesnog antropološkog obrata. Naime, za novovjekovnu epohu može se reći

³³ Usp. U. Galimberti, *Psiche e techne...*, nav. dj., str. 312-313.

³⁴ Usp. M. Heidegger, *L'epoca dell'immagine del mondo* (*Die Zeit des Weltbildes*), u: Sentieri interrotti, La Nova Italia, Firenze, 1968., str. 83.

³⁵ M. Heidegger, *L'epoca dell'immagine del mondo*, u: nav. mj., str. 87.

da je to epoha čovjeka, tj. humanizma, odnosno različitih i često međusobno suprotstavljenih humanizama, budući da odsad istina više ne počiva na dotadašnjoj teološkoj sigurnosti kršćanske objave, nego počiva na sigurnosti vlastitog – subjektivnoga – predočavanja.³⁶ Posljedično, nasuprot teologiji i kršćanskoj objavi pojavile su se znanosti i znanstveno istraživanje, a nasuprot Božjoj svemoći pojavila se čovjekova tehnička moć, dakle moć čovjeka koji je postao subjekt, tj. predstavnik svijeta koji je sveden na brojke, planiranje, programiranje, istraživanje, eksperimentiranje, a sve u svrhu kontrole, ako je ikako moguće, svega i svačega, pa i samoga čovjeka. Suvremena tehnička sredstva za društveno priopćavanje (*mass media*), a osobito za otkrivanje i liječenje bolesti predstavljaju sublimne oblike kontrole čovjeka po čovjeku. U tom će smislu njemački teolog J. B. Metz ustvrditi: "Sve se može – što dalje to više – tehnički reproducirati, na kraju čovjek reproducira i sam sebe. Čovjek je sve više samo svoj vlastiti eksperiment, a sve manje svoj vlastiti spomen."³⁷ U prilog tome najbolje svjedoči misao A. Heschela: "Tragedija modernog čovjeka duguje možda činjenici što je zaboravio pitati se: *tko je čovjek?* Nesposobnost da pronađe vlastiti identitet, da sazna koja je autentična ljudska egzistencija, tjera ga da preuzme lažni identitet, da glumi da jest ono što je nesposoban biti ili da ne uspije prihvatiti ono što se nalazi u pravome korijenu njegova bitka. (...). Čovjek u svojoj tjeskobi je *jedan vjesnik koji je zaboravio vijest.*"³⁸ Toliko o uspostavi novih mogućnosti spoznaje čovjeka.

Zbog epistemološkoga i antropološkog obrata, čas prije sintetički, premda nepotpuno, prikazanog, narav (priroda ili teološki: stvorenje) jednostavno je uklonjena iz čovjekova spoznajno-teorijskoga i praktičkoga horizonta, budući da odsada ono što čovjeka zanima jesu odgovori naravi na njegove vanjske "podražaje", koje mu ona uzvraća, ali ovaj put ne više u svrhu objektivne spoznaje naravi, nego odsada u svrhu subjektivnog zadovoljenja čovjekovih spoznajno-teorijskih i praktičkih interesa i koristi. Na scenu je stupio obrat: više nije bitna narav u sebi, nego je isključivo bitna narav za nas. Horizont naravi sužava se na horizont spoznajnog ovladavanja njome. No, budući da se spoznajni horizont kontinuirano širi pomoću povećanja moći tehnike (*scientia est potentia*), onda je jasno da rezultat ili posljedica znanstvenog napretka nije samo tehnička moć nego je tehnička moć uvjet napretka samih znanosti,

³⁶ Usp. U. Galimberti, *Psiche e techne...*, nav. dj., str. 315-316.

³⁷ J. B. Metz, *Politička teologija...*, nav. dj., str. 212.

³⁸ A. J. Heschel, *Chi è l'uomo?*, IV. izdanje, Milano, 1989., str. 12 i 168.

a napredak oboje zajedno uvjet je društvenoga napretka. U tom kontekstu valja ponoviti Heisenbergovu tvrdnju: "Posljednjih 200 godina tehnika je bila pretpostavka i posljedica prirodne znanosti."³⁹ No, time još uvijek nije ukazano na pravu bît problema. Naime, odjednom se pojavilo to da istina više uopće nije apriorna veličina koju valja istražiti, otkriti, nego je istina postala aposteriorna veličina koju tek treba konstruirati pomoću znanstvenih hipoteza koje same proizvode objektivnost naravi (prirode), kao i njezinu tehničku raspoloživost, koja onda naknadno uvjetuje i potvrđuje pretpostavljene znanstvene hipoteze. Time se dolazi do jednog što bolnijeg to istinitijeg zaključka: tehnika je ta koja čini istinu.⁴⁰ Upravo zbog neslaganja s tom postavkom, koja, htjeli mi to priznati ili ne htjeli, itekako dominira mentalitetom suvremene znanstveno-tehničke civilizacije,⁴¹ treba se do kraja s njom suočiti inače će ostati skrivene nužne pretpostavke za priželjkivani dijalog kršćanske etike i tehnike, odnosno tehničkih znanosti u cjelini. Ukratko, "nema života bez smisla. Nema smisla bez svrhe. Nema svrhe bez vrednota. Nije dovoljno ponuditi ljudima [tehnička, op. T. M.] sredstva za život. Žurno im treba pomoći u otkrivanju *životnih motiva*".⁴² Toliko o uspostavi novih mogućnosti moderne tehnike.

Ako je istina svezana okovima tehničke moći, kao stjecišta opravdanja i dokazivanja znanstvenih hipoteza, onda istina, posljedično, više uopće nije ni logički ni spoznajni problem, nego se ona prije svega pretvara u jedan povijesni problem, budući da se upravo povijest otkriva kao nužna pretpostavka za ostvarivanje sve većeg i boljeg tehničkog napretka. Odatle se može izvesti zaključak da u takvim uvjetima, a to su upravo uvjeti naše znanstveno-tehničke civilizacije, više nema mjesta za neku apsolutnu istinu, nego samo za istinu koja odgovara sadašnjem stanju tehničke moći i učinkovitosti. Drugim riječima, istina je proizvod svoga vremena.⁴³ Prolaskom i promjenom vremena mijenja se i prolazi sama istina.

³⁹ W. Heisenberg, *Promjene u osnovama prirodne znanosti...*, nav. dj., str. 86. Isto vidi u: usp. W. Heisenberg, *Fizika i filozofija*, nav. dj., str. 152, 156 i 158.

⁴⁰ Usp. U. Galimberti, *Psiche e techne...*, nav. dj., str. 317.

⁴¹ Upućujemo na problem moralne prosudbe medicinski potpomognute oplodnje, pri čemu je postalo iznimno teško uvjeriti današnjeg čovjeka u moralnu problematičnost ondje primijenjenih medicinskih metoda i tehnika koje ljudsko rađanje, namjesto ljubavnog intimnog događanja među bračnim partnerima, svodi na jedan tehnički manipulativni zahvat koji još uvijek ima relativno malu učinkovitost, a veliku štetu za ljudsko dostojanstvo.

⁴² S. Palumbieri, *Pluralismo antropologico e approccio etico*, u: nav. mj., str. 33 (emfaza je u tekstu).

⁴³ Usp. U. Galimberti, *Psiche e techne...*, nav. dj., str. 317.

Dominantan pojam istine u znanstveno-tehničkoj civilizaciji, stoga je raskinuo s metafizičkim horizontom smisla i svrhe svijeta i čovjeka u njemu. Takav pojam istine otkriva se privremen i progresivan, pa dosljedno tome izražava samo privremeni i prolazni smisao svijeta, uključujući i čovjeka. No, kako čovjek, ipak, ne može živjeti od gole tehničke moći, koja mu, istina, osigurava zavidnu kvalitetu življenja u svim pogledima ljudske egzistencije, ali mu istodobno priskrbljuje golemu količinu nedaća, glavobolja i kriza, štoviše, dovodi ga do ruba besmislenog života, onda se, umjesto da iskoči iz kolopleta robovanja tehničkim sredstvima i moći, čovjek ponovno okreće planiranju, svakodnevnom novom i svježem planiranju novih mogućnosti osvajanja naravi (prirode; ili teološki: stvorenja), uključujući i sebe samoga, što ga neminovno odvodi u robovanje ideji napretka bez kraja i konca. U takvim se uvjetima planiranja života otkriva nešto soteriološkoga i eshatološkoga: čovjek umišlja da neograničenim poticanjem napretka može spasiti samoga sebe. Od čega spasiti? Odgovor bi trebao glasiti od samoga sebe. No, tu se odmah zatvara antropološki *circulus vitiosus*. Naime, čovjekovo zatvaranje pred religioznom – kršćanskom – idejom transcendencije najviše je potencirano idejom društvenog (u biti znanstveno-tehničkog) napretka koji u njemu pobuđuje osjećaj eshatološke nade u bolju budućnost. Tako je na samome početku novoga vijeka tek nagoviještena uspostava *regnum hominis* dobila konačni epilog u radikalnoj metamorfozi biblijske teologije spasenja. Naime, ideja spasenja je ostala, ali je odstranjena teologija.⁴⁴ Na scenu su stupile sekularizirana soteriologija i eshatologija.⁴⁵ Ta je činjenica izvršila radikalnu preobrazbu samoga čovjeka. "Riječ je tu o posve rijetkim, velikim promjenama stanja onoga 'biti čovjek', o sekularnim promjenama ne samo načina života ili gospodarstva, nego mnogo dublje, samih struktura svijesti, dapače, ljudske dinamike poriva."⁴⁶ Posljedično, čovjek svojom znanstveno-tehničkom djelatnošću u svijetu uobražava oponašanje Boga, ali bez Boga. Neki tu pojavu danas, u kontekstu izazova biotehnološke

⁴⁴ Usp. U. Galimberti, *Psiche e techne...*, nav. dj., str. 495-498.

⁴⁵ Problem odnosa tehnike i religije obrađivan je temeljitije na drugome mjestu. O tome usp. T. Matulić, *Religija i tehnika*, u: *Filozofska istraživanja*, 23 (2003.), br. 1, str. 7-32. Također usp. T. Matulić, *Genetics as New Creation*, u: *Synthesis Philosophica*, 19 (2004.), br. 1, str. 259-272.

⁴⁶ A. Gehlen, *Duša u tehničkom dobu. Socijalnopsihološki problemi u industrijskom društvu*, AGM, Zagreb, 2004., str. 35.

revolucije, nazivaju "igranje Boga,"⁴⁷ a neki pak govore o "osmom danu stvaranja."⁴⁸ Toliko o uspostavi novih mogućnosti napretka.

(Nastavak u sljedećem broju.)

APPLICATION AND DEVELOPMENT OF TECHNOLOGY FROM THE PERSPECTIVE OF CHRISTIAN ETHICS

Summary

In the article the author systematically analyses the epistemological, historical-philosophical and sociological implications of the development and application of technology from the Christian perspective, with special emphasis on the Christian-ethical implications. In order to recognize the essence of modified epistemological paradigm in the interpretation and understanding of technology, which involves the interpretation and understanding of technical sciences as a whole, the analysis of the topic in the article is methodologically divided into five sequential parts. The first part investigates some essential features of the historical metamorphosis of natural-scientific and technological enterprise from the original cultural perspective, i.e. the ancient understanding of reality. The second part, in contrast to the ancient cosmological order, analyses the intra-world implications. The third part explores a number of important aspects of modern metamorphoses as regards the interpretation and understanding of the world, man, nature, ethics, science and technology. This makes the so-called historical metamorphoses in the interpretation and understanding of technology complete. The fourth part analyses some aspects of philosophical-ethical metamorphosis of the fundamental understanding of the relationship between the purpose and means. The fifth part of the article analyses some aspects of the social metamorphosis conditioned by the adoption of the idea of social progress in materialistic terms, backed by technological mastering of

---

⁴⁷ Usp. A. C. Varga, *Playing God: The Genetic Engineering and the Manipulation of Life*, Random House, New York, 1977.; usp. A. C. Varga, *Playing God: The Ethics of Biotechnical Intervention*, u: *Thought*, 60 (1985.), str. 181-195.

⁴⁸ O tome usp. D. Mieth, *Die Entdeckung neuer Genwelten und die Versuchung des Menschen*, u: D. Mieth, *Was wollen wir können? Ethik im Zeitalter der Biotechnik*, Verlag Herder, Freiburg i./B., 2002., str. 2-9.

nature, including man too. In the last, sixth, part of the article some principled hints on (pre)conditions for the realization of the partner's dialogue between technology and Christian ethics are given, with emphasis on some essential technological pre-postulates of Christian ethics, since, without them, it is not possible to imagine, let alone to carry out, a fruitful and partner's dialogue between the Christian ethics and technology.

Key words: *cosmos, nature, (bio)technology, natural science, metamorphoses, Christianity, creation, salvation, culture, dialogue, Christian ethics.*